Vol 1 Issue 7 August 2011

ISSN No : 2230-7850

International Multidisciplinary Research Journal

Indian Streams Research Journal

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2230-7850**

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

Mr. Dikonda Govardhan Krushanahari
Professor and Researcher ,
Rayat shikshan sanstha's, Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.org

Indian Streams Research Journal
Volume 1, Issue. 7, Aug. 2011
ISSN:-2230-7850
Available online at www.isrj.net

ORIGINAL ARTICLE

ग्रामीण विकास आणि महात्मा गांधी

प्रा. तळणीकर एस. जी.

सहा.प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, राज्यशास्त्र विभाग , तोष्णीवाल कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सेनगांव .

प्रस्तावनाः

भारतातील ग्रामीण भागाचा विकास हा महात्मा गांधीजीच्या चिंतनाचा उत्कट विषय होता. खेडयाकडे दुर्लक्ष झाल्याने भारताचे दारिद्रय वाढत गेले या त्यांच्या चिंतनाची आज सर्वांना प्रचिती आल्याशिवाय राहत नाही. भारतातील खेडी भारतीय शहराच्या सर्व गरजा भागवित असतात. पण शहरांनी जेव्हा परदेशी बाजारपेठेचे रूपधारण करून स्वस्त आणि मलमलता माल ग्रामीण लोकांच्या गळयात बांधून त्यांना नागविण्यास सुरूवात केली तेव्हापासून भारताचे दारिद्रय सुरू झाले. ब्रिटीश धोरणामुळे भारतातील कुटीर उद्योग व लघू उद्योग बंद पडले. अनेक लोक बेकार झाले त्यांचा भारतीय ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर फार वाईट परिणाम झाला. याचा गांधीजीनी बारकाईने अभ्यास केला.

स्वयंपूर्ण खेडीः

'खेडयांकडे चला' हा महात्मा गांधीजीं चा वरपांगी नारा नव्हता तर ग्रामसुधारणेचा तो एक सर्वंकष मूलमंत्र होता. ब्रिटीशांच्या व्यापार धोरणामूळे खेडयांच्या अब्रुचे धिंडवडे निघाल्याने गुरूदेव रविंद्रनाथ टागोर देखील व्यथित होवून म्हणाले होते की, 'खेडी ही स्त्रियांप्रमाणे आहेत त्यांचे रक्षण करणे म्हणजे मानवजातीचे पोषण करण्यासारखे आहे. शहरापेक्षा ती निसर्गाला अधिक जवळची असतात, आणि त्यांचा जीवनाशी अधिक निकटचा संबंध असतो.' खेडयातील उद्योग धंदे बंद पडत गेल्यामूळे खेडयातील लोक रोजगाराच्या शोधात शहरात आले. खेडी ओस पडत गेली व शहरांची संख्या वाढत गेली. महात्मा गांधीजींच्या मते शहरांनी निव्वळ जगण्याऐवजी त्यांनी शक्तीशाली व समृध्द व्हावे असे वाटत असेल तर आमची सर्व विचारसरणी ग्रामाभिमुख असावी लागेल असा महात्मा गांधीजींच्या आग्रह होता.

ग्रामस्वराज्य संकल्पनाः

महात्मा गांधीजींची स्वराज्याची कल्पना ही ग्राम स्वराज्य अशीच होती. त्यांनी शहराऐवजी ग्रांमाचा पुरस्कार केला. आणि 'शहरी किंवा ग्रामीण भारत' यापैकी एकाला निवडण्याचा पर्याय जर कुणीही त्यांच्या समोर ठेवला असता तर त्यांनी ग्रामीण भारत हीच एकमेव भुमीका मान्य केली असती. त्यांच्या मते ''आमची खेडी भारताइतकीच जुनी आहेत. शहरे मात्र परकीय सत्तेणे बहाल केली आहेत. जेव्हा ही सत्ता विसर्जित होईल तेव्हा खेडयांना शहरांचे मोताद व्हावे लागेल.'' त्यांच्या या दुरगामी विचाराकडे डोळे झाक केल्याने स्वातंत्र्योत्तर काळात खेडी कशी उजाड होत गेली हयाचा अनुभव आपण घेत आहोत.

खेडयांचे सीनः

महात्माजी राजकारणी फार कमी आणि तत्वज्ञानीच फार अधिक होते. भारताच्या निकोप सर्वांगीण विकासाचे त्यांचे स्वप्न पूर्ण होवू शकले नाही. त्यांच्या स्वप्नातील भारत ही स्वप्नील भावना नव्हती तर एक व्यावहारीक कल्पना होती. शहरे त्यांना हिंसक वाटत तर खेडी अहिंसक वाटत आजही त्यांच्या विचारातील वास्तविक प्रखरता जाणवते. आज शहरांचा बोलबाला असून ती खेडयातील दौलत धुवून नेत आहेत खेडयांचे शोषण हा एक संघटित हिसेचा प्रकार होय. आम्हाला जर अहिंसाधिष्ठित स्वराज्य स्थापन करायचे असेल तर त्यात खेडयांना त्यांचे योग्य स्थान दयावे लागेल. खेडयांचा नाश म्हणजे भारताचा नाश अशी त्यांची स्पष्ट विचारसरणी होती.

शहरांचा राक्षसी विस्तार झाल्याने शहरात बकालपणा वाढला आहे. परिणामी गुन्हेगारी आणि अनितीने शहरांना अवकळा आली. दुसरीकडे खेडयांचा ऱ्हास झाल्याने त्यांना मरणकळा आली. स्वावलंबनाच्या पायावर उभ्या असलेल्या सर्व सबळ अशा गावांची त्यांची कल्पना आधुनिक भारताच्या उभारणीस अतिशय उपकारक होती ग्रामोद्योगा शिवाय गावांचे पुर्ननिर्माण होणे शक्य नाही अशी ग्राम विकासाची भूमिका त्यांना अभिप्रेत होती.

खादी ग्रामोद्योगः

गांधीजींच्या मते खादी ही भारतीय जनतेच्या एकात्मतेचे स्वातंत्र्याचे आणि समाणतेचे प्रतिक होय. खादी म्हणजे निव्वळ वस्त्र नव्हे तर त्यांना खादी ही एक जीवन वृत्ती म्हणून अभिप्रेत होती. स्वतःच्या गरजा स्वतःपूर्ण करण्याची ती एक शैली होती. ग्रामोद्योगाचा नाश झाल्याने खेडयांची बुध्दी आणि तेज नष्ट झाले. असा त्यांचा दृढ समज होता. कोटयावधी लोकांना सूत कताईने उद्योग दिला असता म्हणून कताईला ते यज्ञ मानायचे सुताच्या प्रत्येक तंतूतून त्यांना ईश्वराचे दर्शन घडायचे ग्रामोद्योगातच त्यांना धर्मदर्शन घडले.

ग्राम स्वयंपूर्ण असण्यावर त्यांचा भर होता. खादीला पर्याय म्हणून पुरक ग्रामोद्योगांची एक शृंखला त्यांना हवी होती. हाताने दळणे, कांढणे, कातडी कमावणे साबन कागद, विविध आवश्यक वस्तू बनविणे आणि तेलघान्या चालविण्यावर त्यांचा भर होता. कारण या शिवाय खेडे

स्वयंपुर्ण होवू शकत नसल्याने ग्रामोद्योग त्यांना महत्वाचे वाटत. गावात वस्तू बनविणे आणि ग्रामीण वस्तूच विकत घेणे हाच त्यांचा जीवनधर्म वाटत होता. आदर्श गावातच ते आदर्श भारताचे प्रतिबिंब पाहू इच्छित होते.

चरखा संस्कृती:

चरखा ही व्यापारी स्पर्धेची कैची नव्हती तर शांती निर्माण करणारे ते प्रतिक होते. जनसामांन्यांच्या आशा आकांक्षाचे प्रतीक म्हणून चरख्याची त्यांनी पूजा बांधली. चरखा गेला पाठोपाठ एकेक ग्रामीण उद्योग लयास गेले. ग्रामीणांची उत्पादक प्रतिमा नष्ट झाली. हात रिकामे झाले. जोडधंदे बसले आणि वाढत्या महागाईने ग्रामीण माणूस होरपळून निघाला, चरखा गेल्याने साधी स्वस्त जीवनशैली गेली आणि भौतीक सुखांच्या पाठीमागे धावणाऱ्या माणसांच्या जीवणात भ्रष्टाचाराला वाव मिळाल्याने सामाजिक जीवन भ्रष्ट झाले.

गोरक्षण:

चरख्या प्रमाणेच गोरक्षण म्हणजे ग्राम जीवन हा त्यांचा मंत्र होता. कृषी विकासाचे गाय हे एक प्रतीक होय. गाईला त्यांनी कामधेणू मानले ते केवळ सनातण विचार म्हणून नव्हे तर भारतीय कृषी व्यवस्थेचा मूलाधार म्हणून भारतीय शेती ही बैला व्दारे कसली जायची गायीमूळे बैल प्राप्त होतो. तसेच गायीच्या मल व मुत्रापासून शेती सुपीक बनते भारतीय ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा कणा म्हणून गांधीजींनी गोरक्षणावर भर दिला. मातेच्या दुधानंतर गाईचे दुध बालकांच्या निकोप व सुदृढ वाढीकरता योग्य असणे हाही त्यामागचा आधार होता.

ग्राम सफाई आणि खत:

शेतीचा खर्च रासायनिक खतामूळे मोठया प्रमाणात वाढला आहे. त्यामूळे शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने शेती व्यवसाय तोटयाचा बनत चालला आहे. रासायनीक खतावर सबसीडी दिल्याने सरकारलाही आर्थिक ताण सहण करावा लागतो. स्वातंत्र्योत्तर सहा दशकानंतर ही ग्रामीण परिसरातील मलविसर्जणाचा प्रश्न अद्याप सुटलेला नाही. देहधर्म पार पाडतांना स्त्री–पुरूषांची होणारी माणसिक कुचंबना व वाढते प्रदुषण ही चिंतेची बाब आहे. विष्ठेचे खत तसेच सांडपाणी केरकचऱ्यातून कंपोष्ट खत निर्माण करण्याची गांधीजींची आग्रही भुमिका होती. महात्मा गांधीजींच्या या विचाराची अमलबजावणी झाली असती तर सेंद्रीय खतामूळे जमीनीचा पोत टिकून उत्पादन वाढले असते. रासायणीक खतावरील खर्च टळला असता. प्रदुषण टळल्याणे ग्रामीण आरोग्य सुधारले असते.

महात्मा गांधीजींचा प्रत्येक दृष्टीकोन हा आत्मनिर्भर नागरिक आणि स्वावलंबी समाज निर्माण करणारा होता गांधीजींना अभिप्रेत असलेल्या ग्रामीण विकासामागे त्यांचे स्वतःचे असे अर्थशास्त्रीय सुत्र होते. महात्मा गांधीजींना अपेक्षित असलेली खेडी अस्तित्वात आली तर आज उकिरडे वाटणारी भारतीय खेडी नक्कीच नंदणवने बनतील.

संदर्भ सूचि:

1.माझ्या स्वप्नांचा भारत – म. गांधी नवजीवन ट्रस्ट अहमदाबाद.
2.म. गांधी जसे पाहिले जाणले – विनोबांजी परमधाम प्रकाशन, पवनार.
3.हिंद स्वराज – म. गांधी– जनजीवन ट्रस्ट अहमदाबाद.

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- ✶ International Scientific Journal Consortium
- ✶ OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.org